

Mihin se moraalit oikein perustuu?

Juhani Pietarinen

Virpi Kauko (TT 3/04) huomauttaa aiheellisesti, että proksimaalinen ja ultimaattinen taso on pidettävä erillään käyttäytymisen biologis-geneettisessä selittämisessä. Eron tekeminen ei kuitenkaan ole relevantti alkuperäisen teesini kannalta, jonka mukaan moraalisuutta ei ole mahdollista selittää biologisesti, toisin sanoen vetoamalla ihmislajille tai ihmisyksilöille kehittyneisiin geneettisiin ominaisuuksiin. Erimielisyyden perimmäinen syy löytyy moraalilunnonnetta koskevista käsityksistä.

Virpi Kauko muotoilee biologisen selitystavan perusajatuksen erinomaisen selvästi: moraalit perustuu tunteille, jotka ohjaavat sellaista käyttäytymistä, mikä edistää yksilöiden selviytymistä ja lisääntymistä; tunteet selitetään biokemiallisina hermosolujen toimintoina; näitä ohjaavat geenit, ja geenit puolestaan syntyvät luonnonvalinnan tuloksena. Näin evoluutioteoria tarjoaa ultimaattisen selityksen tunteille ja niiden biokemialle, ja tunteet selittävät proksimaalisesti käyttäytymistä.

Kuten Kauko huomauttaa, voimme selittää ihmisyksilöiden toimintaa proksimaalisesti altruistisilla motiiveilla, vaikka ultimaattisesti kysymys on geenien selviytymisestä (geenien "itsekkyydestä", dawkinslaisittain). Tässä suhteessa huomautukseni, että evoluutioselitysten mukaan kaikki ihmisten käyttäytymistä ohjaavana voimana olisi yksilön oma etu, ansaitsee korjauksen. Niin on ultimaattisesti, mutta ei (aina) proksimaalisesti. Sama pointti on tullut kyllä esille aikaisemmissakin puheenvuorois-

sa (ja Heikki Sarmaja muistuttaa siitä omalla tyyllillään samassa TT-lehden numerossa kuin Kauko), mutta koska se ei ole argumenttini kannalta mitenkään keskeinen, kuittaan huomimattoman huomautukseni tällä korjauksella. Siis: en kiistä sitä, että evolutiiviset adaptaatiomekanismit tarjoavat selityksiä yhtä hyvin altruistisille kuin egoistisillekin tunteille (rakkaudelle, myötätunnolle, katumukselle, vihal- le, suuttumukselle, itsekkyydelle), joskin evoluutiopsykologian kannattajilla näyttää olevan suuri houkutus *ad hoc* -tyyppisiin selityksiin ja kehäpäätelmiin. Sen sijaan pidän edelleen kiinni alkuperäisestä teesistäni, ettei moraalit, niin kuin sen ymmärrän, ole mahdollista selittää tyydyttävästi tunteilla eikä muillakaan proksimaalisesti tai ultimaattisesti geeneihin palautu- villa syillä.

Mitään erityistä ongelmaa ei tietenkään synny silloin, jos tyydytään evoluutiopsykologien käsitykseen moraalista, siis ajatuskulkuun "evoluutio valikoi geenit, geenit tuottavat fysiologian, fysiologia määrää tunteet ja tunteet ohjaavat moraalista käyttäytymistä (kun mukaan luetaan ympäristön vaikutukset)".

Olkoon tämä käsitys moraalista lyhyesti G-moraali, geneettisesti selittyvä moraalit. Kysymys on siis pitkästä ja monimutkaisesta kausaaliketjusta, jonka lopputuloksena on G-moraali. Tässä käytävässä keskustelussa geneettisten selitysten pätevyyttä perustellaan eläinkokeiden tuloksilla, kuinka apinat protestoivat saadessaan toista huonomman palkkion tai osoittavat myötätuntoa lauman kärsivää

jäsentä kohtaan. Epäilemättä G-moraali sopii hyvin siihen käsitykseen, mikä meillä on kädellisten toiminnasta. Se sopii myös ihmisyksilöihin silloin kun muunlainen moraalisuus ei ole heissä kehittynyt, kuten Virpi Kauton esille ottamiin pikkulapsiin. G-moraalin saa periaatteessa syntymään myös tietokoneille ohjelmoimalla ne toimimaan evoluutiogeneettisen selitysmalliin sisältyvän kausaaliketjun mukaisesti. Tämä osoittaa G-moraalin luonteen: se syntyy kausaalisten prosessien tuloksena, ja sitä voidaan selittää empiirisesti monella eri tasolla. Ei ihme, että moraalista puhuttaessa empiiristen tieteiden edustajien mielessä on juuri G-moraali. Filosofeja kiinnostaa kuitenkin enemmän toisenlainen käsitys moraalista.

Moraali on tietoista toimintaa

Tässä joukko tyypillisiä ja paljon keskusteltuja moraaliongelmia: Saako tiede tutkia mitä tahansa asioita vai pitääkö jotain sulkea tutkimuksen ulkopuolelle? Saako laboratoriossa tuottaa alkioita kantasolujen tutkimiseksi? Saako ihmistä kloonata? Onko selektiivinen abortointi (viallisen sikiön poistaminen) sallittua? Onko pidättäydyttävä lihan syömisestä? Moraalisiin ongelmiin muodostuu erilaisia kantoja, eikä niiden eroja selitetä uskottavasti ihmisyksilöiden geneettisten rakenteiden erolla. Tuskinpa löytyy selektiivisen abortin hyväksymisen ja sen vastustamisen geenejä, eikä ole perusteita selittää kummankaan kannan johtuvan edes ultimaattisesti geenirakenteiden adaptoitumisella.

Moraaliset valinnat perustuvat yksilöiden moraaliseen tietoisuuteen, eikä moraalinen tietoisuus tarkoita sitä, että jokin ratkaisu ”tuntuu hyvältä” ja toinen ”tuntuu pahalta”, vaan kysymys on paljon kognitiivisemmasta asiasta. Moraalisesti tietoinen toimija suorittaa harkintaa ja hakee perusteluja ratkaisuilleen. Sen vuoksi moraalista ongelmista käydään keskustelua, etsitään perusteluja puolesta ja vastaan, ja usein joudutaan selvittämään vaikeita käsitteellisiä kysymyksiä (mitä on oikeus tietoon, onko alkio ihmisyksilö, millainen lisääntyminen on meille sallittua, mikä abortoinnin oikeutus on, onko sikiöillä ihmisarvoa, onko eläimillä oikeuksia). Tietoiset moraaliset ratkaisut edellyttävät harkintaa, erilaisten näkökohtien pohtimista ja argumentointia. Silloin on kysymys K-moraalista, kognitiivisesti ohjatusta moraalista toiminnasta (tai voihan K muistuttaa vaikkapa Kantista). Se on tyypillistä

ihmiselle, muilla kädellisillä sitä ei esiinny – tai jos esiintyy, silloin ne eivät edusta G-moraalia vaan K-moraalia. Simpansseilla ei ole käsitystä yleisestä apina-arvosta eivätkä ne pohdi abortoinnin oikeutusta, toisin sanoen moraalinen tietoisuus puuttuu.

Oikeastaan näkee hyvin helposti, ettei tietoista moraalista valintaa voi johtaa mistään geneettisestä alkuperästä. Yhden ja saman yksilön moraalinen kanta voi näet muuttua, esimerkiksi jonkin argumentin tuloksena. Hyvä perustelu sille, miksi kantasolujen tutkiminen ihmisen alkioista on moraalisesti hyväksyttävää tai peräti moraalinen velvollisuus vaikeiden sairauksien parantamiseksi, voi muuttaa vastustavan kannan hyväksyväksi. Jos geenit ohjaisivat moraalisia ratkaisuja, silloin pitäisi ajatella, että yksilössä tapahtuu äkillinen geneettinen muutos tai moraalisen kannan muutos on jollakin tavalla ohjelmoitu hänen genomiinsa. Eihän kumpikaan tule kysymykseen? (Tarkoitin juuri tuollaisia moraalisten kantojen muutoksia, kun peräsin evoluutioteoreettisia selityksiä, en moraalisen ja prudentiaalisen toiminnan välisen eron selittämistä, kuten Kauko on huolimattomasti lukenut.)

Vaikka moraalisten ratkaisujen kognitiivinen perustelu ei rakennukaan tunteiden varaan, se ei tule sen kummemmin ”tyhjältä” kuin matemaattisten tai loogisten ratkaisujen perustelu. Ei yhteenlaskun sääntöjä tai Fermat’n lauseen todistusta johdeta mistään geneettisestä tai evolutiivisesta laista, mutta eivät ne tyhjältäkään tule; ne ovat ihmisen kognitiivisen toiminnan tulosta. Samalla tavalla tietoiset moraaliset ratkaisut perustuvat kognitiiviseen toimintaan. Järjen käyttö on yhtä todellista kuin tunteet, eivätkä järkevät perustelut moraalille ratkaisuille ole ”tyhjältä keksittyjä” (Kauko), vielä vähemmän ”mielivaltaisia” (Roos).

Väärinkäsitysten välttämiseksi sanon vielä, ettei K-moraalin olemassaolo sodi millään tavalla evoluutioteoriaa vastaan sen enempää kuin matemaattisten tai loogisten järjestelmien olemassaolo. Mitään niistä ei johdeta evoluutiosta, se ei yksinkertaisesti ole mahdollista, mutta itse kykyä kognitiiviseen toimintaan niin moraalissa kuin matematiikassa on tietenkin järkevää pitää evoluution tuloksena. Kyvyn olemassaolon selittäminen on siis eri asia kuin se, miten kykyä käytetään.

Kirjoittaja on filosofian professori Turun yliopistossa.